

PPD for Vesterålen og Lødingen

Samarbeid og rutiner før henvisning til PP-
tjenesten i skolen

2025 - 2026

Kjennetegn på høyfrekvente/lavfrekvente
vansker, tiltak/tilrettelegging og kartlegging

Forslag maler IOP/årsrapport

Forord:

Dette heftet som beskriver samarbeid og rutiner før henvisning til PP-tjenesten i skolen, kjennetegn på høyfrekvente og lavfrekvente vansker, tiltak, tilrettelegginger og kartlegging, samt forslag til maler for IOP og årsrapport er utarbeidet av PPD for Vesterålen og Lødingen.

Heftet er ett av resultatene fra et arbeidsverksted gjennomført i september 2023, i forbindelse med kompetanseløftet for spesialpedagogikk og inkluderende praksis. På arbeidsverkstedet deltok ressurspersoner fra skoler og barnehager i regionen (Andøy, Bø, Hadsel, Lødingen, Sortland, Øksnes). Det kom da frem et ønske om tydeligere strukturer og rutiner, blant annet i forbindelse med henvisninger til PP-tjenesten.

PPD for Vesterålen og Lødingen har tatt utgangspunkt i Statsforvalteren for Oslo og Viken sitt hefte *Samarbeid og rutiner før henvisning for Skole – PPT Utland*, spesielt i forhold til beskrivelsen av de høyfrekvente vanskene, samt forslag til tilrettelegging.

Kompetanseløftet startet opp i 2021 og har sitt utgangspunkt i Stortingsmelding 6 – Tett på ([Meld. St. 6 \(2019–2020\) - regjeringen.no](#)), der det i perioden 2020-2024 skal bygges kompetanse i kommuner og fylkeskommuner parallelt med omstillingsarbeidet som foregår i Statped. I løpet av denne perioden skal de som er nærmest barna være i stand til å håndtere de vanligste utfordringsområdene selv. Det vil si de ansatte i barnehage og skole, barnehage- og skoleeiere, samt ansatte i PP-tjenesten.

I dette heftet er det sammenfattet informasjon om høyfrekvente læringsutfordringer og noen lavfrekvente vansker, hva som kjennetegner vanskene og tiltak. For håndtering av både de høyfrekvente og lavfrekvente vanskene ute i skolene er det viktig med informasjon, og forslag til egnede tiltak. Det vises også til relevant kartlegging, i tråd med heftet over kartleggingsverktøy, som også er utarbeidet av PP-tjenesten.

Det er videre vedlegg med ytterligere forslag til tilrettelegginger, samt forslag til mal for IOP og årsrapporter for de elevene som har fått vedtak om individuelt tilrettelagt opplæring. PPD ønsker at heftet skal bidra til at de som arbeider i skolen blir tryggere når en skal håndtere de vanligste utfordringsområdene selv, i tråd med kompetanseløftet.

Informasjonen som er gitt kan også være nyttig i drøfting i s-team/ressursteam, og i forkant av henvisning til PP-tjenesten slik at relevante kartlegginger og tiltak kan prøves ut før en henvisning.

Innholdsfortegnelse

Forord:	2
Tilpasset opplæring og individuelt tilrettelagt opplæring	5
Om PP-tjenesten for Vesterålen og Lødingen.....	6
Saksgang skole i forkant av henvisning.....	9
Hva skal legges ved ei henvisning til PP-tjenesten	11
Huskeliste ved henvisning og pedagogisk rapport til PP-tjenesten	12
Samarbeid mellom skole og PP-tjenesten	13
Systemarbeid	13
Høyfrekvente vansker – lavfrekvente vansker.....	14
❖ Konsentrasjons- og oppmerksomhetsvansker.....	14
❖ ADHD	14
Tiltak og tilrettelegging.....	15
Utredning.....	17
❖ Lese- og skrivevansker	18
Kjennetegn ved spesifikke lese- og skrivevansker (dysleksi)	18
Tiltak	18
Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing.....	20
❖ Språkforstyrrelser	21
Taleflytvansker	21
Språkvansker.....	21
Språklydvansker (artikulasjonsvanske og/eller fonologiske uttalevansker).....	21
Ekspressiv språkforstyrrelse	21
Pragmatiske vansker	21
Impressiv språkvanske (språkforståelse)	21
Språkstimulerende tiltak avhengig av alder og funksjonsnivå.....	22
Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing.....	23
❖ Matematikkvansker	24
Årsaksforklaringer.....	24
Generelle kjennetegn	24
Tiltak:.....	25
Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing.....	26
❖ Læringsutfordringer - generelle lærevansker	27
Kjennetegn.....	27
Tiltak	27
Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing.....	27

❖ Nedsatt hørsel	28
Kjennetegn på god tilrettelegging for elever med nedsatt hørsel.....	28
❖ Autismespekterforstyrrelser.....	31
Kjennetegn.....	31
Sosiale ferdigheter	31
Kommunikasjon	31
Atferd	32
Generelle tiltak og tilretteleggingsmuligheter.....	32
❖ Sosiale og emosjonelle vansker	34
Beskrivelse og kjennetegn	34
Kartlegging og tiltak.....	34
Andre spesialpedagogiske fagområder	35
Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK).....	36
Vedlegg 1 - Tiltakskort ADHD.....	37
Vedlegg 2 – Sjekkliste konsentrasjonsvansker	40
Vedlegg 3 - Tiltakskort dysleksi – spesifikk lese- og skrivevanske. Informasjon og tiltak i skolen	41
Vedlegg 4 - Tiltakskort med åtte prinsipper for god undervisning i matematikk	43
Vedlegg 5 – Hard times tavle (for emosjonsregulering)	45
Vedlegg 6: Forslag til mal for IOP.....	45
Vedlegg 7: Forslag til mal for årsrapport 1.-7.trinn.....	45
Vedlegg 8: Forslag til mal for årsrapport 8.-10.trinn.....	45
Kilder:	52

Tilpasset opplæring og individuelt tilrettelagt opplæring – en begrepsavklaring

Prinsippet om tilpasset opplæring favner både den ordinære opplæringen og individuelt tilrettelagt opplæring. Skolenes evne til å gi elevene opplæring som ivaretar deres faglige og sosiale utvikling innenfor rammen av ordinær opplæring, er med på å avgjøre behovet for en individuelt tilrettelagt opplæring. Individuelt tilrettelagt opplæring er også tilpasset opplæring, men ikke all tilpasset opplæring er individuelt tilrettelagt opplæring.

Individuelt tilrettelagt opplæring skal ivareta muligheter elevene skal ha for å nå realistiske mål dersom det ikke lar seg gjøre innenfor ordinær opplæring. Det er derfor viktig at skolen bevisst bruker handlingsrommet som ordinær opplæring gir, før en elev henvises til PP-tjenesten. Skolen må videre kartlegge, vurdere og prøve ut nye tiltak på skolen innenfor rammen av ordinær opplæring.

(Utdanningsdirektoratet)

Ny opplæringslov § 11-2 Tilfredsstillende utbytte av opplæringa presiserer dette:

Kommunen og fylkeskommunen skal sørge for at lærerane følgjer med på utviklinga til elevane og melder frå til rektor dersom det er tvil om at ein elev har tilfredsstillande utbytte av opplæringa. Om det må til, skal skolen setje i verk eigna tiltak, jf. § 11-1 Tilpassa opplæring og § 11-3 Intensiv opplæring på 1.-4.trinn.

Skolen skal vurdere om tiltaka er nok til å gi eleven eit tilfredsstillande utbytte av opplæringa, eller om eleven kan trenge individuell tilrettelegging etter reglane i § 11-4 Personleg assistanse, § 11-5 Fysisk tilrettelegging og tekniske hjelpemiddel og 11-6 Individuelt tilrettelagd opplæring.

Om PP-tjenesten for Vesterålen og Lødingen

Pedagogisk – Psykologisk Distriktstjeneste for Vesterålen og Lødingen er et interkommunalt samarbeid mellom kommunene Andøy, Bø, Hadsel, Lødingen, Sortland og Øksnes.

PP-tjenesten har kontorer i 3.etasje i Kystnæringscenteret, Sortland sentrum. Her er tjenesten samlokalisert med oppvekstavdelingen for Sortland kommune.

Daglig leder for tjenesten er Kent Nyheim. PPD har videre en merkantilt ansatt og en avdelingsleder, samt ped.psyk rådgivere som arbeider ute i de ulike kommunene, for å følge opp barn og unge i skoler og barnehager.

PPD for Vesterålen og Lødingen tilbyr råd og veiledning til ansatte i skolen og til skoleeiere, man foretar utredning av vansker hos elever i grunnskolen (og i barnehagen), tjenesten gir veiledning til foresatte og elever, samt utarbeider sakkyndige vurderinger. PPD vurderer også henvisninger som gjelder fremskutt skolestart, utsatt skolestart, samt fritak fra opplæringsplikt.

Utarbeidelse av sakkyndig vurdering er en lovpålagt oppgave for PP-tjenesten. Det er videre viktig for skolene og styrke sin egen handlingskompetanse, for å skape gode læringsmiljø, som gir en tilpasset og inkluderende opplæring. Vi har derfor prøvd å sammenfatte informasjon om høyfrekvente vansker og noen lavfrekvente vansker, hva som karakteriserer vanskene og kommet med forslag til tiltak og kartlegging. Ønske og forventning til dette er at informasjonen gitt i heftet skal være nyttig i forkant av drøftinger i S-team/R-team i skolene, samt i forhold til henvisninger til tjenesten slik at relevante tiltak og kartlegginger kan prøves ut før eleven blir tilmeldt tjenesten.

For nærmere informasjon om tjenesten viser vi til årsmelding/kvalitetsmelding fra PPD for Vesterålen og Lødingen, som dere vil finne på hjemmesiden [PPDLV \(ppdlv.no\)](http://ppdlv.no).

S-team/R-team (spesialpedagogisk team/ressursteam)

Det tydeliggjøres i ny opplæringslov, § 11-13, at PP-tjenesten skal bidra i forebyggende arbeid. S-team/R-team kan da være en organiseringsform, for PP-tjenesten å bidra. Det å bruke eksisterende fora, og en organiseringsform både skole og PPD er kjent med, kan være starten på et forebyggende arbeid med drøftinger, råd og veiledning. PPD for Vesterålen og Lødingen anbefaler kommunene i regionen å organisere S-team/R-team på enhetene sine.

Når det gjennomføres S-team/R-team kan bekymringer på individnivå, klassenivå og systemnivå drøftes, og det kan gis råd i forhold til tiltak innenfor tilpasset opplæring. Problemstillinger knyttet til elever som ikke er henvist PP-tjenesten skal også kunne drøftes anonymt i S-teamet, dette i tråd med saksgang i forkant av henvisning, som det refereres til på side 9.

En kan også bruke S-teamet/R-teamet til å vurdere læremidler/pedagogisk materiell, ulike tiltak, behov for observasjon og kartlegging som kan være hensiktsmessig i forhold til ulike problemstillinger. S-teamet/R-teamet vil kunne være en støtte til enkeltlærere i forhold til å gi god tilpasset opplæring, eller sette i verk og følge opp individuelt tilrettelagt opplæring. Det vil være naturlig at det gjennomføres S-team/R-team også uten PP-rådgiver tilstede i forhold til eksempelvis intern kartlegging og veiledning.

I forkant av henvisning til PP-tjenesten skal saken/problemstillingen være drøftet i skolens S-team/R-team. Det er rektor, eventuelt delegert stedfortreder, som formelt avgjør om en elev skal henvises til PP-tjenesten.

Om foresatte ikke ønsker at eleven skal henvises bør dette dokumenteres.

Et S-team/R-team kan bestå av:

- Representant for ledelsen
- Spesialpedagog/spes.ped ansvarlig
- Enhetens kontaktperson fra PP-tjenesten

I tillegg kan rådgiver/sosiallærer/sosialpedagogisk rådgiver, samt skolens helsesykepleier inviteres inn. Ved drøfting av enkeltelever kan også kontaktlærer og eventuelt andre bes med på et møte.

Ved de mindre skolene i regionen vil et S-team/R-team kanskje bare være bestående av rektor og PP-rådgiver, mens på større skoler vil det naturlig være flere deltakere.

I regionen vår er det stor forskjell på størrelsen på de ulike skolene. Forslag følger nedenfor i forhold til frekvens på S-team/ressursteam-møter der PP-rådgiver deltar.

400 – 500 elever: Ukentlig S-team/ressursteam-møte med PP-rådgiver

200 – 400 elever: S-team/ressursteam annenhver uke med PP-rådgiver

100 – 200 elever: S-team/ressursteam hver 6.uke med PP-rådgiver

50 – 100 elever: S-team/ressursteam hver 8.uke med PP-rådgiver

Under 50 elever: S-team/ressursteam – ved behov, der en avtaler tid med PP-rådgiver.

Det er den enkelte skole som kaller inn til S-teammøter/R-teammøter, og aktuelle deltakere.

Det vil være naturlig at den enkelte kommune utarbeider plan for S-team/R-team arbeid i egen kommune/egne enheter.

NB! Det er viktig at det gjennomføres møter også uten PP-rådgiver, som nevnt tidligere, i forhold til veiledning/støtte til enkeltlærere med tanke på å gi god tilpasset opplæring, internt arbeid, kartlegging osv.

PP-tjenesten ønsker videre å vise til *Veileder for tilpasset opplæring og individuell tilrettelegging* fra Utdanningsdirektoratet, der man finner informasjon om handlingsrommet skolene har til å tilpasse den ordinære opplæringen slik at elevene får et tilfredsstillende utbytte. Her finnes også informasjon om når retten til individuelt tilrettelagt opplæring trer inn og saksgang.

[Veileder for tilpasset opplæring og individuell tilrettelegging | udir.no](http://udir.no)

Saksgang skole i forkant av henvisning

Alle saker som skal henvises til PP-tjenesten **skal være drøftet i forkant med rådgiver fra PPD.**

Det er et eget felt på henvisningsskjemaet der det skal noteres hvem man har drøftet henvisningen med, og dato for drøftingen.

Det er naturlig at henvisninger blir drøftet i S-team/R-team der PP-rådgiver deltar.

Dette heftet vil videre gi en pekepinn på hvilke kartlegginger som skal legges ved, i forhold til hvilken vanske. Nedenfor følger punktvis fasene i saksgangen fra når en bekymring oppstår for en elev i skolen. Disse fasene er også beskrevet i Veileder for tilpasset opplæring og individuell tilrettelegging - [Veileder for tilpasset opplæring og individuell tilrettelegging | udir.no](#).

1. Tilfredsstillende utbytte av opplæringen

I denne fasen får eleven ordinær opplæring, og ikke individuelt tilrettelagt opplæring. Denne fasen kjennetegnes ved at skolen, eller foresatte stiller spørsmål om eleven får tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen. Årsak til bekymring kan være at eleven strever faglig, eller sosialt.

I denne fasen er ikke PP-tjenesten formelt inne for å vurdere den enkelte elev sitt behov, men saken kan drøftes anonymt, eventuelt at en krever samtykke fra foresatte. Saken kan drøftes i skolens S-team/R-team.

Skolen/læreren har plikt til å vurdere elevens læringsutbytte kontinuerlig og melde fra til rektor (eventuelt stedfortreder), ved bekymring. Også elev og foresatte har rett til å be om en vurdering av om eleven har behov for individuelt tilrettelagt opplæring.

Rektor har ansvar for å behandle saken. På noen skoler er dette delegert til inspektør/avdelingsleder.

Skolen har plikt til å vurdere og prøve ut egnede tiltak med sikte på å gi eleven tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

2. Individuell tilrettelegging

Henvisning

Når skolen mener at eleven, til tross for utprøvde tiltak, ikke vil kunne få et tilfredsstillende utbytte, skal det sendes en formell henvisning til PP-tjenesten. PP-tjenesten skal foreta en sakkyndig vurdering av elevens behov.

Hvis foresatte mener at barnet deres ikke får tilfredsstillende utbytte av opplæringen, kan de krevet at kommunen fatter vedtak der de tar stilling til om eleven har rett til individuell tilrettelegging eller ikke.

3. Sakkyndig vurdering

I saker som gjelder individuelt tilrettelagt opplæring, må kommunen innhente sakkyndig vurdering. Eleven og/eller foresatte må samtykke før PP-tjenesten utarbeider en sakkyndig vurdering. Kravene til innholdet i den sakkyndige vurderingen er beskrevet i Opplæringsloven § 11-8.

4. Vedtak

Skolen fatter enkeltvedtak. Skolen må følge reglene for saksbehandling i både forvaltningsloven og opplæringsloven.

(Foresatte/elev kan klage på et avslag om individuelt tilrettelagt opplæring, på innholdet i enkeltvedtaket, på saksbehandlingen og på manglende gjennomføring av vedtaket. Det er Statsforvalteren som er klageinstans).

5. IOP

I denne fasen skal skolen utarbeide en individuell opplæringsplan (IOP) for eleven som har rett på individuelt tilrettelagt opplæring. I en IOP beskrives målene eleven skal jobbe mot i den individuelt tilrettelagte opplæringen. Målene evalueres i årsrapporten. Se neste punkt.

IOP skal sendes hjem og til PPD.

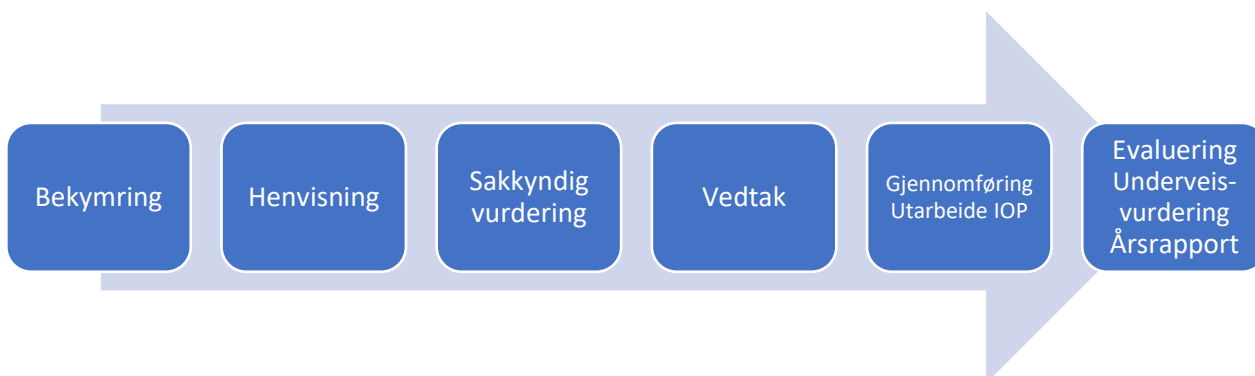
Vedlegg 6: Forslag til mal for IOP

6. Årlig evaluering

En gang i året skal skolen utarbeide en skriftlig oversikt over den individuelle tilrettelagte opplæringen eleven har fått, og vurdere utviklingen til eleven ut fra målene som er satt i IOP-en. I tillegg til den årlige vurderingen (årsrapporten) har eleven rett til underveisvurdering og sluttvurdering i fag, orden og oppførsel. I denne fasen må det også vurderes om individuelt tilrettelagt opplæring bør videreføres, eller om saken kan avsluttes.

Vedlegg 7: Forslag til mal for årsrapport 1.-7.trinn

Vedlegg 8: Forslag til mål for årsrapport 8.-10.trinn

Hva skal legges ved ei henvisning til PP-tjenesten

1. Henvisning og pedagogisk rapport. Disse finnes tilgjengelig på PPD sine sider:
[Grunnskole - Skjema - PPDVL](#)
2. Tiltak som er prøvd ut må beskrives og hvilken effekt tiltakene har hatt. Det er mulig å notere dette i pedagogisk rapport, eventuelt å legge ved vedlegg.

Å prøve ut tiltak er i tråd med § 11-2 i Opplæringsloven der det beskrives at skolen skal følge med på utviklingen til elevene. Det beskrives videre at om det må til, skal skolen sette i verk egnede tiltak. Skolen skal videre vurdere om tiltakene er nok til å gi eleven tilfredsstillende utbytte, eller om eleven kan ha behov for individuell tilrettelegging.

§ 11-2. Tilfredsstillende utbytte av opplæringa

Kommunen og fylkeskommunen skal sørge for at lærarane følgjer med på utviklinga til elevane og melder frå til rektor dersom det er tvil om at ein elev har tilfredsstillende utbytte av opplæringa. Om det må til, skal skolen setje i verk eigna tiltak, jf. [§§ 11-1](#) Tilpassa opplæring og [11-3](#) Intensiv opplæring på 1. til 4. trinn.

Skolen skal vurdere om tiltaka er nok til å gi eleven eit tilfredsstillende utbytte av opplæringa, eller om eleven kan trenge individuell tilrettelegging etter reglane i [§§ 11-4](#) Personleg assistanse, [11-5](#) Fysisk tilrettelegging og tekniske hjelpemiddel og [11-6](#) Individuelt tilrettelagd opplæring.

Å prøve ut tiltak er også i tråd med

§ 11-3. Intensiv opplæring på 1. til 4. trinn

På 1. til 4. trinn skal kommunen sørge for at elevar som står i fare for ikkje å ha forventa progresjon i lesing, skriving eller rekning, raskt får eigna intensiv opplæring. Dersom det er best for eleven, kan den intensive opplæringa i ein kort periode givast som eineundervisning.

3. Relevant kartlegging ut fra vanske. Skolen kan vurdere type kartlegging ut fra kartleggingsoversikten som er utarbeidet fra PP-tjenesten. Det er også beskrevet kartlegginger, som er i tråd med kartleggingsoversikten, i dette heftet ut fra de høyfrekvente vanskene som er formulert fra side 14 og utover.
4. For elever som har skriftlig halvårsvurdering for 1.-7.trinn - siste halvår, legges denne ved.
5. For elever på 8.-10.trinn bør karakterutskrifter legges ved.
6. Hvis det foreligger rapport fra S-team/R-team legges den også ved henvisningen.

**NB! Husk underskrift fra foresatte og rektor/eventuelt stedfortreder for rektor.
(Noen kommuner har digital signering).**

Huskeliste ved henvisning og pedagogisk rapport til PP-tjenesten

- Er det innhentet samtykke fra foresatte/elev over 15 år? (Dette for at det kan utarbeides sakkyndig vurdering, og at en kan innhente opplysninger fra annen instans hvis det er nødvendig).
- Det er skolen som skal stå som henviser. Ikke rektor, inspektør, lærer.
- Er punkt 1.-6. fra «Hva skal legges ved ei henvisning til PP-tjenesten» fulgt?
- Elevens vurdering av egen situasjon
- Opplysninger fra foreldre

NB! Tenk mottakerbevissthet når dere skriver henvisning til PP-tjenesten. PPD kjenner ikke til eleven og trenger utfyllende opplysninger.

Samarbeid mellom skole og PP-tjenesten

Når en elev er blitt henvist til PP-tjenesten vil det være naturlig med samarbeidsmøter der skole, foresatte og PPD deltar, eventuelt andre samarbeidspartnere hvis det er aktuelt.

Samarbeidsmøter rundt enkeltelever starter når eleven er tatt ut av venteliste. Første møte vil være et oppstartsmøte mellom skole, hjem og PP-tjenesten der man avtaler veien videre i forhold til eksempelvis observasjon, utredning, tilrettelegging. Enkelte rådgivere har eget møte med foresatte når saken er tatt ut av venteliste.

Rådgiverne for PPD for Vesterålen og Lødingen er kontaktperson for flere enheter. Det er derfor viktig at det tas kontakt i forkant med kontaktperson for skolens enhet når det skal kalles inn til samarbeidsmøter, for å bli enige om møtetidspunkt for den enkelte elev. Når PPD og skole, eventuelt andre samarbeidspartnere har funnet et tidspunkt som passer for alle parter, kalles foresatte inn.

I forhold til samarbeidsmøter på skolen er det skolene som er ansvarlige for å kalle inn, lede møter, samt skrive referat, uavhengig om det er tilbakemelding etter kartlegging, observasjon eller lignende fra PPD sin side.

Det anbefales å ha et punkt på slutten av hvert møte og i referatet som heter *Veien videre* der det noteres hva som skal gjøres og følges opp til neste møte, fra alle parter.

I noen tilfeller setter PP-tjenesten opp egne møter med foresatte. Disse gjennomføres enten i egne lokaler på Sortland, på Teams, eller ved å låne lokaler i den aktuelle kommunen.

Systemarbeid

PP-tjenesten har mulighet til systemarbeid i skolene på gruppe-, eller trinn-nivå, eller for hele organisasjonen. Dette kan være gjennom å delta på S-team/R-team, lavterskeltilbud eller lignende, samt gjennom kursing, foredrag, eller ved henvisning om systemveiledning/ systemarbeid i skolen.

For å sende systemhenvisning til PPD for Vesterålen og Lødingen finnes det henvisningsskjema for dette på hjemmesiden til ppdvl.no: [Grunnskole - Skjema - PPDVL](#)

I arbeid med systemsaker vil det være to PP-rådgivere, som arbeider sammen med skolen. Det vil være ulike tilnærminger i de ulike sakene ut fra behov, men på generelt grunnlag vil det være behov for observasjon, møter med lærere og ledelse, spørreundersøkelse (elever), refleksjonsspørsmål til lærerne, temamøter med lærere/ledelse. Eventuelt andre metoder, kartlegginger, annet - ut fra det behovet som den enkelte skole ytrer i forhold til systemhenvisningen.

Det vil alltid gjennomføres ett oppstartsmøte med lærerteamet og ledelsen der en ser på mål for arbeidet, gjennomgang av plan for samarbeid, samt sette av tid til samarbeid.

Høyfrekvente vansker – lavfrekvente vansker

Heftet vil videre beskrive de mest høyfrekvente vanskene en kan møte på i skolen, samt noen lavfrekvente vansker. Det vil også gis forslag til tiltak innenfor de ulike vanskene, samt forslag til kartlegging hvis det blir behov for å sende henvisning til PP-tjenesten. Kartleggingene som beskrives i dette heftet vil være i tråd med kartleggingsoversikten som tidligere er utarbeidet fra PP-tjenesten.

❖ Konsentrasjons- og oppmerksomhetsvansker

❖ ADHD

Å ha evne til konsentrasjon og oppmerksomhet er viktig for læring, og til bearbeiding av informasjon fra miljøet man er en del av. Kravene til slike ferdigheter øker også med klassetrinnene. Elever med oppmerksomhet- og konsentrasjonsvansker har ofte utfordringer med å styre og regulere egen læring, og tilpasset opplæring er avgjørende for at disse elevene skal kunne gjennomføre opplæringen på en god måte. Det er anslagsvis 3-5% av elevene som har såpass store vansker med oppmerksomhet/konsentrasjon, impulsivitet og hyperaktivitet at de oppfyller kriteriene for ADHD. Uavhengig om diagnose trenger elever med slike utfordringer tilrettelegging.

Kjennetegn

Vanskene som oppstår ved konsentrasjons- og oppmerksomhetsvansker kjennetegnes ved at eleven ikke mestrer å regulere aktivitetsnivå og oppmerksomhet i tråd med de kravene den enkelte situasjon stiller. Elevene oppleves gjerne å ha lavere utholdenhet, svak evne til planlegging, og høy grad av impulsivitet. Noen barn og elever kan oppleve enkelte av symptomene sterkere enn andre. Symptomene kan komme til uttrykk på ulike måter og i ulik grad, og de kan både oppleves utfordrende i noen situasjoner, og være positive i andre.

Mange strever med å bearbeide informasjon, og kan få problemer med å følge instruksjoner, gjennomføre oppgaver og organisere egne aktiviteter. Elever kan ha vansker med å opprettholde oppmerksomhet over tid mot oppgaver og/eller aktiviteter. Oppgaver blir gjerne ikke fullført, og eleven vil ofte unngå oppgaver som krever mental utholdenhet. Disse elevene kan ofte distraheres lett, og kan glemme raskt.

Når det gjelder kjennetegn på uro, høyt aktivitetsnivå og impulsivitet, kan dette vise seg som kroppslig uro, vandring i klassen, vansker med å sitte stille når det kreves og vansker med å holde på med rolige aktiviteter. Elevene skifter ofte fra en aktivitet til en annen, og kan ha vansker med å ferdigstille oppgaver. Utfordringer med impulsivitetskontroll gjør at de ofte handler før de har tenkt seg om. Det er utfordrende å vente på tur. De avbryter lett.

Evnene til å holde på konsentrasjon og oppmerksomhet, samt regulere følelser utvikles gradvis i takt med barnets alder og modenhet. Eksempelvis er et lite barn helt avhengig av omsorgspersoner for å regulere følelser, atferd.

Alle barn vil til tider være hyperaktive, impulsive eller uoppmerksomme, og årsakene til dette kan være mange. For å få en ADHD-diagnose må symptomene

- være stabile over tid og ha vart i minst seks måneder
- oppstå tidlig i livet (før 12-årsalder)
- skape betydelige vansker i hverdagen og vise seg i ulike hverdagssituasjoner, som både hjemme, på skolen og i fritiden

På hvilken måte symptomene kommer til uttrykk, vil variere med alder, situasjon og individuelle forutsetninger.

Tiltak og tilrettelegging

Det må vurderes konkret hvilke tiltak som vil være aktuelle i det enkelte tilfelle, da det kan være ulike årsaker til atferden, elevforskjeller og lignende.

Ved mistanke om ADHD kan det være behov for langvarige hjelpetiltak på ulike arenaer, herunder også skolen. Det vil da være behov for utredning av PPD og eventuelt barne- og ungdomspsykiatri (BUP).

Alle elever med ADHD er unike og kan være vidt forskjellige fra hverandre. Det finnes ulike underkategorier av ADHD-diagnosen, samt at elever med ADHD oftest har tilleggsvansker. Dette kan gjerne være atferdsvansker, ulike psykiske vansker, spesifikke språk-/lærevansker, motoriske vansker, tics etc. I slike tilfeller vil det være behov for tiltak på flere områder, som fokuserer både på individuelle forhold og kontekstuelle forhold som venner, klassemiljø og oppvekstmiljøet generelt.

For å hindre at tilleggsproblemer utvikler seg, er det viktig at skolen **tidligst mulig kartlegger hvordan barnet lærer best**, samt hvilken kompetanse skolen trenger for å møte elevens behov. Læreren har en nøkkelrolle når det gjelder tilrettelegging for elever med konsentrasjons- og oppmerksomhetsvansker, uansett årsak.

Mange tiltak overfor elever med konsentrasjons- og oppmerksomhetsvansker ligger i skjæringspunktet mellom allmenn- og spesialpedagogikk, og ofte kan gode tiltak være tiltak som elever generelt profitterer på.

Tiltak i skolen, klasserommet:

- Tydelige beskjeder og klasseledelse
- Forsøke å være i forkant av hendelser
- Gi oppmerksomhet til ønsket atferd (positiv forsterkning)

- Struktur og oversikt
- Klare og tydelige avtaler
- Oppfølging i overgangssituasjoner (eksempelvis fra inne til ute, fra time til friminutt og til skoledagen er over, fra en aktivitet til en annen, fra ett klasserom til et annet, fra en time/lærer til en annen, fra ferier til skoledag)
- Repetisjon; gjelder beskjeder, instruksjoner og regler
- Ta utgangspunkt i elevens interesser
- Gi utfordringer som eleven opplever å mestre
- Oppgaver kan brytes ned i mindre bolker etc.
- Variasjon i oppgaver og hyppige pauser. Gi utløp for motorisk rastløshet
- Skjerming av ytre støy og distraherende momenter
- Hjelp til motivering. De trenger raske, hyppige og tydelige "forsterkere" for å kunne opprettholde oppmerksomheten
- Lavere krav til læringstempo og redusert arbeidsmengde hvis eleven har sen bearbeiding
- Ved innføring av regler for god klasseatferd er det viktig at elevene får et "eierforhold" til reglene. Ikke innfør flere regler enn det som det er rimelig at klassen kan forholde seg til
- Tilpasse krav og forventninger etter elevens dagsform
- Gi lekser som gir stor grad av mestringsopplevelse
- Læringsstrategier, hjelpe eleven til "å lære å lære"

Se vedlegg 1 – Tiltakskort ADHD, for ytterligere forslag til tiltak

Utredning

Utdanningsdirektoratet beskriver at utredningsprosessen forutsetter godt samarbeid mellom flere aktører, blant annet foreldrene, barnehagen/skolen, PP-tjenesten, fastlegen og BUP. Det kan også være behov for å involvere andre som kjenner barnet eller eleven godt i prosessen.

Foreldrenes erfaringer og observasjoner over tid, deres tanker og bekymringer om barnets atferd og utvikling, er en helt sentral del av utredningsprosessen. Foreldrene er som regel de som kjenner barnet aller best.

Skolens vurderinger er viktige i utredningsprosessen. Skolen observerer barn og elever over tid, i mange ulike hverdags situasjoner, både i samspillsituasjoner og når barnet eller eleven er på egenhånd. Skolen har derfor ofte et godt grunnlag for å sammenligne med jevnaldrende innenfor samme situasjoner, og med det som er vanlig på alders- eller klassetrinnet.

Skolen kan prøve ut pedagogiske tiltak på en systematisk måte, for å forsøke å utelukke andre forklaringer på barnets atferd.

PP-tjenesten bidrar også i utredningsprosessen med spesialisert kompetanse, standardiserte kartleggingsverktøy, utvidede observasjonsteknikker og samtaler. PP-tjenesten har en rådgivende funksjon og kan ofte gi gode råd både tidlig og underveis i prosessen.

Barne- og ungdomspsykiatrien (BUP) utreder og diagnostiserer ADHD for barn og unge inntil 18 år. Fastlegen henviser til BUP.

[Nasjonale retningslinjer for henvisning og utredning av ADHD / ADHD - Helsedirektoratet](#)

Kartlegging

Det finnes lite kartleggingsmateriale for bruk i skolene i forhold til utfordringer knyttet til konsentrasjon og oppmerksomhet. Vedlagt rutinebeskrivelsen ligger en sjekkliste, som kan være et hjelpemiddel for å sammenfatte aktuell informasjon. Denne sjekklisten kan legges ved en eventuell henvisning til PP-tjenesten hvis det blir aktuelt.

Se vedlegg 2 – Sjekkliste konsentrasjonsvansker

Ved henvisning til PP-tjenesten kan sjekkliste konsentrasjonsvansker tas opp i R-team/S-team, samt legges ved hvis det blir aktuelt med henvisning til PP-tjenesten. Det skal prøves ut tiltak i forkant av ei henvisning – dette må beskrives i henvisningen/ped.rapport.

❖ Lese- og skrivevansker

Det overordnede målet for lesing er å forstå innholdet i teksten. Gough og Tunmer (1986) utviklet en enkel formel for å beskrive hva lesing er: Lesing = produktet av ordavkodning og forståelse. Tidlig i leseutviklingen er avkodning viktigst, fordi barn må utvikle ordavkodingsferdigheter for å forstå innholdet. Når eleven mestrer det tekniske, tar språkforståelsen over som viktigste faktor for å utvikle leseforståelsen videre. Derfor er elevers ordkunnskap/ordforråd viktig både for ordavkodning og for leseforståelsen. Språkvansker og dysleksi kan være komorbide vansker, det vil si at de kan opptre sammen. Man anslår at rundt en tredjedel av barn med språkvansker, har eller utvikler dysleksi. [Om lesing | statped.no](#)

Lese- og skrivevansker kan opptre sammen med eller som en konsekvens av andre vansker.

Kjennetegn ved spesifikke lese- og skrivevansker (dysleksi)

En bruker betegnelsen dysleksi brukes når barnet ikke utvikler lese- og/eller skriveferdighetene i med tanke på normal lese- og skriveutvikling, uten noen åpenbar forklaring. Med dysleksi er det stort språk mellom barnets innsats/læringsevne og lese-/skriveferdigheter. Dysleksi har ingen sammenheng med intelligens, og vansken vil vedvare til tross for tilpasset undervisning. Elever med dysleksi kan med alderen oppnå adekvate leseferdigheter, men mange vil fortsatt streve med rettskrivning. Til tross for at betegnelsen dysleksi ikke finnes som en egen diagnose i diagnostiske manualer, er termen mye brukt i pedagogisk-psykologisk utredning, i forskning og av interesseorganisasjoner [Hjem - Dysleksi Norge](#).

Tiltak

Det er av avgjørende betydning for framgang at spesifikk trening blir iverksatt.

Tiltak som fremmer lese- og skriveferdigheter

- Tiltakene må ta tak i de delferdighetene som må mestres for at leseutvikling skal finne sted
- Hjelp til å mestre sammenhengen mellom tale og skrift, og til å mestre det alfabetiske prinsippet samt automatisere ordidentifiseringen
- Motivasjon er en viktig faktor. Belys for eleven hva eleven mestrer i dag som han/hun ikke mestret tidligere
- Tiltak som er systematiske har naturlig nok størst effekt
- De grunnleggende fonologiske ferdighetene som er viktig både for ordavkodning og staving, kan styrkes gjennom arbeid med ordrim og endelser.
 - For eksempel: Høres det ut som om spann passer sammen med/rimer med mann? Rimer alle ordene hatt, katt og høne?

Oppmerksomhet kan også rettes mot enkeltlyder i ord og det å lytte ut enkeltfonemer.

- For eksempel: Kan du høre at ordene sol, såpe og sofa er litt like? Hvorfor er de det?

Elever som strever med å forstå språkets lydstruktur, kan ha behov for å øve på å trekke sammen lyder sammen til ord. Oppgaver med å ta bort eller legge til lyder i ord er langt vanskeligere enn de nevnte oppgavene, men kan styrke lagringen av ords fonologiske identitet i langtidsminnet.

- For eksempel: Kan eleven ta bort første lyd / l / i ordet løse og få ordet øse?

Dersom de fonologiske vanskene er store, kan identifisering av artikulasjonsmåte hjelpe eleven til å identifisere lydstrukturen i ord gjennom identifisering av artikulatorisk skrift. For eksempel: Kjenn etter hva du sier -si ordet sol sakte. Hva hører du aller først? Kjenn etter når du beveger munnen (leppe, tunge osv) til neste lyd? Hva hører du da....osv.

- Ordavkoding er avhengig av hvor godt eleven mestrer det alfabetiske prinsippet, prinsippet om at skrifttegn representerer lyder i språket. Dersom eleven strever med ordavkoding kan det være lurt å undersøke om evnen til å koble lyd til skrifttegn er automatisert. For eldre elever kan dette dreie seg om skrifttegn med mer enn en bokstav, eks: skjorte, mange, kjøpe osv.

- Repetert lesing – lese en tekst flere ganger regnes for å være den mest effektive metoden for å fremme leseflyt, og metoden er særlig effektiv dersom en leser teksten høyt for andre (Tønnessen & Uppstad, 2014)

- Å lese bøker er et godt tiltak for å utvikle elevens vokabular. Å lytte til lydbok kan også virke språkstimulerende, samt fremme «leseglede» i den forstand at eleven får oppleve å ha glede av en fortelling uten å streve med avkoding. Dette skal selvfølgelig ikke erstatte lesing av bøker, men kan være et godt språkstimulerende tillegg.

- Arbeid med narrative historier er spesielt viktig for elever som sliter med leseforståelse. Lærer kan snakke med eleven om hva han/hun tror er hensikten med teksten, hvilken kunnskap har eleven om temaet, hva kan eleven tenke seg å lære mer om osv.

- Å bygge skrivekompetanse ved å ha eksplisitt opplæring i skrivestrategier.

- Kompensatoriske hjelpemidler: Det er viktig å legge til rette for bruk av ulike hjelpemidler så tidlig som mulig i barneskolen, slik at disse kan være nyttige verktøy senere i utdanningsløpet når lesing og skriving primært skal brukes som verktøy for å lære.

Helhetslesing

- «Spesialpedagogisk leseopplæring – en veileder» fra Statped.
- Lesekurs

Forskning viser at intensiv trening i en avgrenset periode gir stor effekt. Lesekurs betyr intensiv trening som tar utgangspunkt i elevens vanskeområder. Tiltak viser seg å ha best effekt når de er systematiske og intensive. Enkelte elever kan ha behov for gjentatte kurs.

- Tilpasset undervisning/bruk av hjelpemidler.

Dette kan for eksempel være smartbøker/brettbøker, tilpassede lekser, opplesing av tekst, bruk av retteprogram.

Se vedlegg 2:

Tiltakskort dysleksi – spesifikk lese- og skrivevanske – informasjon og tiltak i skolen

Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing

- Dysmate screeningtest
- Språk 6-16
- Nasjonale prøver lesing
- Begrepsforståelse
- Logos
- Informasjon om elevens syn, samsyn og hørsel, samt når dette ble sjekket sist.

Skolene må oppsummere og tolke resultatene, og oversende kartleggingsresultatene som vedlegg til PP-tjenesten ved en henvisning. Den enkelte skole vurderer selv hvilken kartlegging/ tester de ønsker å benytte ut fra kartleggingsoversikten for skole. For å kunne sette inn gode og effektive tiltak for elever med lese- og skrivevansker må man kartlegge hva eleven mestrer og hva som er utfordrende. Lesekompetanse kartlegges som ordavkodning og leseforståelse. Skrivekompetanse kartlegges som rettskriving og skriving av tekst.

❖ **Språkforstyrrelser**

En språkforstyrrelse er et kommunikasjonsproblem som viser seg som vansker med å forstå og/eller å produsere språk. Det kan beskrives som en brist i en, eller flere av de språklige komponentene: innhold, form eller bruk, eller i interaksjonen mellom disse.

- Når en har vansker med språkets innhold innebærer det utfordringer knyttet til betydningen av språklige uttrykk, hva ord og ytringer betyr.
- Vansker med språkets form innebærer utfordringer med fonologi, morfologi og syntaks.
- Vansker med språkets bruk (pragmatikk) knyttes til utfordringer med å bruke språket på en hensiktsmessig måte i kommunikasjon med andre.

Taleflytvansker

Talevansker blir brukt som felles betegnelse på stamming og løpsk tale. Vanskene har som regel en sammensatt karakter. For ytterligere informasjon om vanskene, se hjemmesidene til [Statped | www.statped.no](http://www.statped.no), eller [Norsk interesseforening for stamming og løpsk tale \(NIFS\)](#).

Språkvansker

Språkvansker kan opptre sammen med, eller som en konsekvens av andre vansker/skader. Barn har ofte vansker med språket ved hørselsnedsettelse, ulike syndromer, psykisk utviklingshemning, generell utviklingsmessig forsinkelse, premature barn, tospråklig/minoritetsspråklig og ervervet hodeskade (eks trafikkskade/fallulykker/infarkt).

Språklydvansker (artikulasjonsvanske og/eller fonologiske uttalevansker)

Barnets uttale av språklyder ligger under nivået som forventes ut fra elevens mentale alder, mens språkferdighetene for øvrig er normalt utviklet.

Ekspressiv språkforstyrrelse

Barnets evne til å uttrykke seg, bruke/hente frem riktige begreper, bøyingsformer og setninger ligger betydelig under nivået som forventes ut ifra til elevens mentale alder. Språkforståelsen ligger innenfor normalvariasjonen for alderen. Det kan samtidig foreligge artikulasjonsavvik.

Pragmatiske vansker

Vansker med språk i bruk for eksempel turtaking, blikkontakt, tolke andres utsagn osv.

Impressiv språkvanske (språkforståelse)

Barnets språkforståelse ligger under det nivået som forventes ut fra elevens mentale alder. I nesten alle tilfeller er det ekspressive språket samtidig forstyrret, og det forekommer ofte vansker med produksjonen av språklyder.

For ytterligere informasjon om språkvansker, se hjemmesidene til [Statped | www.statped.no](http://www.statped.no)

Språkstimulerende tiltak avhengig av alder og funksjonsnivå

- Veileder om begrepslæring – Ottem m.fl. (kan lastes ned gratis fra Statped.no)
- Div. språkapper for iPad og programmer for PC som styrker språk og språklig bevissthet
- Utstrakt bruk av læringsstrategier, for eksempel tankekart
- Visuell støtte i undervisning

Generelle tilpasninger og tilrettelegginger

- Mer tid til å oppfatte, fastholde og tolke språklige uttrykk, samt til å produsere språklige uttrykk som respons.
- En lærer som snakker sakte og tar pauser.
- Avgrenset informasjon og enkle setninger – gi en beskjed av gangen, og forsikre deg om at beskjeden er forstått.
- Mange repetisjoner, særlig av begreper og beskjeder, gjerne på presentert på ulike måter (muntlig, skriftlig, visuelt, auditivt, tegning, rollespill, bevegelse etc.).
- Visuell støtte i form av film, bilde, symbol, skrift og kroppsspråk.
- Varierte og fleksible prøveformer.
- Systematisk arbeid med de ulike delene av språket (innhold, form og bruk). Begrepsinnlæring bør gå som en «rød tråd» gjennom hele skoledagen, og knyttes til alle aktiviteter og situasjoner. Ulike sider ved begreper bør belyses: bruksområde, viktige kjennetegn og måter begrepet kan forklares på (funksjon, egenskaper, utseende, kategori, innhold og konteksten det brukes i). Relevante begreper bør gjennomgås i forkant av undervisning.
- Hjelp til å forstå ironi, dobbeltbetydning, billedlig språk og uttrykk.
- Teknologi som kan hjelpe dem med å forstå og formidle kunnskap.
- Voksne som er gode språkmodeller. Sett ord på det som foregår i hverdagen, det man ser, hører og gjør. Bekreft og utvid elevens språklige innspill, og oppmuntre til å bruke språket i samhandling med andre.
- Trygghet og forutsigbarhet i skolehverdagen.

For ytterligere tiltak

- [Statped | www.statped.no](http://www.statped.no)
- [Lesesenteret | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](http://uis.no)
- ASK (Alternativ og supplerende kommunikasjon) [Hva er alternativ og supplerende kommunikasjon \(ASK\)? | statped.no](http://statped.no)

Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing

- Språk 6-16
- TRAS (dersom 1. klasse og svak språklig)
- TROG-2 (krever sertifisering)
- CELF-4 (krever sertifisering)

Ved språkforstyrrelser bør det vurderes henvisning til logoped. De ordinære skjemaene for henvisning til PP-tjenesten brukes til dette.

❖ Matematikkvansker

Matematikkvansker kan vise seg på forskjellige måter, og ha ulike årsaker. Det finnes ikke noen entydig definisjon av matematikkvansker. Flere definisjoner er i bruk, og det kan derfor oppstå forvirring omkring begrepsbruken.

Spesifikke matematikkvansker (ofte synonymt med dyskalkuli) brukes oftest som betegnelse når personen mestrer de andre fagene i skolen i samsvar med elevens forutsetninger, samtidig som eleven presterer lavt i matematikk sett i forhold til evner og anlegg. Vanskene viser seg ofte å være knyttet til antall og tallforståelse. Generelle matematikkvansker brukes som betegnelse når personen har generelt svake kognitive forutsetninger, og at det er et samsvar mellom forutsetningene og den matematiske kompetansen.

Årsaksforklaringer

Det kan være ulike grunner til at eleven henger etter, og ofte en kombinasjon av flere årsaker. Det er vanlig å dele årsakene inn i fire overordnede forklaringer:

1. En spesifikk lærevanske knyttet til blant annet å forstå enkle tallbegreper (nevropsykologisk)
2. Holdninger, verdier og muligheter i kulturen, hos foresatte og venner (sosiologisk)
3. Motivasjon, selvtillit, stress og angst med mer (psykologisk)
4. Holdninger, verdier og tilrettelegging for å delta og lære i skolen (pedagogisk)

Planlegging, tilrettelegging og vurdering som tar utgangspunkt i struktur (holdninger, verdier, innhold, organisering og ressurser) gir best utbytte. Da blir den ordinære opplæringen utvidet til å være inkluderende og variert. Noen ganger kan kortvarige intervensjoner være nyttige, hvis de blir knyttet tett sammen med innholdet i den ordinære opplæringen. Noen ganger er det nødvendig å differensiere innenfor den ordinære opplæringen, som et komplementært tilbud for helt spesielle behov.

Generelle kjennetegn

Når vi oppdager matematikkvansker, kan vi ikke bare se på eleven, men må undersøke den tilrettelagte opplæringen. Hvordan har lærings situasjonene vært lagt til rette for at eleven skal utvikle seg som person, delta i læringsfellesskap og lære fag? Dersom det har vært gode læringsvilkår, men utbyttet av matematikkopplæringen ikke er tilfredsstillende, må vi undersøke vanskene hos eleven nærmere.

Matematikk handler ikke bare om å regne eller behandle tall. En elev kan være dyktig på enkelte tema i matematikk, for eksempel geometri, men streve veldig med andre. For at eleven skal opprettholde troen på seg selv, er det viktig at eleven får opplæring i hele fagets bredde, og ikke bare i temaer som er vanskelige.

Tallbehandling kan ofte vise seg å være vanskelig. Her er en liste med kjennetegn som på bakgrunn av pedagogiske erfaringer og forskning, ofte ser ut til å henge sammen med matematikkvansker i skolealder. Kjennetegnene som kan vise seg hos enkelte barn, er noe skolen må være observant på og ha en plan for å følge opp. Slike kjennetegn kan være når et barn:

- Strever med å telle baklengs
- Har en svak forståelse for tall og overslag
- Strever med å huske tallfakta, til tross for mange timers øving
- Bare tar i bruk strategien å telle en og en når størrelser er vanskelige å fremkalle fra minnet
- Strever med å forstå plassverdisystemet
- Mangler mening om et svar er rett, eller nesten rett
- Glemmer matematiske prosedyrer, spesielt de sammensatte, for eksempel ved divisjon med store tall
- Alltid velger addisjon som metode
- Unngår oppgaver som kan føre til feil svar
- Er svak i hoderegning
- Viser høy grad av engstelse for matematikk

Tiltak:

Det finnes ingen enkle løsninger når skolen skal legge til rette for elever som strever med å lære matematikk, men det finnes noen gode prinsipper man kan følge. Et utgangspunkt kan være å innhente kunnskap om elevens utfordringer og styrker, og tilpasse deretter. Siden matematikkvansker ofte er et sammensatt fenomen, bør det derfor ligge en bred, systematisk kartlegging til grunn når det planlegges og gjennomføres tiltak. Utprøving av hjelpemidler, for eksempel praktiske oppgaver, bruk av konkrete, regelbok etc. kan være en god hjelp. Det bør utprøves ulike læringsstrategier og organisatoriske tiltak (individuellt, i gruppe/kurs, i klasse) og ulike organisatoriske tiltak (individuellt, i gruppe/kurs, i klasse). Det er også vesentlig at det sikres god opplæring i grunnleggende ferdigheter.

- Strategier:

I matematikk er det viktig å bygge opp forståelse for matematiske sammenhenger. Dette krever mye tenkning av eleven når problemer skal løses. Derfor bør den faglige kartleggingen også beskrive elevens matematiske tenkning, altså hvilke ulike strategier eleven bruker. Det finnes flere måter å tenke både riktig og feil på. Når eleven tenker systematisk feil, kan dette skyldes en misoppfatning. Kunnskap om hva slags form for støtte som bidrar til at eleven lykkes, er også viktig å innhente. Slik elevkunnskap gir læreren forutsetninger for å treffe mer målrettet med undervisningsoppleggene.

Kunnskapen om hvordan eleven fungerer faglig må ses i sammenheng med andre momenter som kommer fram gjennom kognitive tester. Det handler blant annet om hvordan eleven bruker hjernen når han eller hun løser ulike typer problemer:

o Hvordan fungerer arbeidsminnet? Klarer eleven å planlegge sine arbeidsoperasjoner?

o Bruker eleven lang tid i prosessen? Er det vanskelig å holde oppmerksomheten?

o Hvordan oppfatter eleven informasjon som kommer via ørene og øynene?

- Relevans:

Lærer bør ha positive forventninger til eleven. Dersom lærer kan legge til rette slik at eleven opplever undervisningen som relevant og meningsfull, vil dette som regel være motiverende. Noen elever oppfatter matematikken som en verden for seg, uten sammenheng med «det virkelige livet». Lærer kan motvirke dette ved å planlegge slik at det tas hensyn til:

- elevens interesser
- elevens egne og de foresattes oppfatninger
- hvordan eleven fungerer i hverdagen
- sosiale forhold hjemme og på skolen

Se også [Statped | www.statped.no](http://www.statped.no) og [Matematikkompasset | statped.no](http://statped.no) (som gir mulighet for en bred forståelse av en vanskelig matematikksituasjon).

Se vedlegg 3 – tiltakskort med åtte prinsipper for god undervisning i matematikk

Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing

- M- prøvene (må brukes dynamisk)
- Tallstart
- Alle teller
- Dynamisk kartleggingsprøve i matematikk

❖ Læringsutfordringer - generelle lærevansker

Kjennetegn

Begrepet generelle lærevansker er et utfordrende begrep, og det kan også være vanskelig å definere hvem som faller innenfor denne kategorien. Elevgruppen fungerer noe under gjennomsnittet og kan fort få problemer med å lære å lese, skrive og regne pga. begrensede læreforutsetninger. De trenger gjerne mer tilpasning og begrensede forventninger til læring, for eksempel kortere og enklere oppgaver.

Verbal informasjon fra læreren kan være vanskelig for disse elevene, og da er det lett at de heller fokuserer på andre ting. Dårlig selvtillit og selvbilde er vanlig, sammen med svak motivasjon og konsentrasjon. Dette kan igjen føre til at de yter under det en skulle forvente ut fra evnenivå. For denne gruppen elever er repetisjon og overlæring spesielt viktig, og læring ved ett forsøk har som regel liten virkning.

Tiltak

For elever med enten generelle eller sammensatte lærevansker er følgende forhold viktige å vurdere:

- Innlæringstempoet
- Vanskelighetsgrad og mengde lærestoff
- Opplæringsmål
- Behov for tilpassede læremidler
- Knytte det som skal læres til det eleven kan fra før.
- Hyppige repetisjoner
- Enkle læringsstrategier

Forslag til kartlegging ved bekymring, behov for ytterligere testing

En nøyaktig kartlegging av hvordan eleven fungerer faglig og sosialt er viktig. Skolen må bruke normerte prøver for å finne elevens faglige nivå, samt gi en beskrivelse av hvordan eleven tilegner seg et tilpasset undervisningsopplegg.

Kartlegging av generelt evnenivå: PPT kan administrere standardiserte og normerte evneprøver for å få indikasjoner på om eleven har lærevansker; generelle, spesifikke eller sammensatte.

❖ Nedsatt hørsel

En hørselshemming er en kommunikasjons- og informasjonsvanske som påvirker både språk og tilgang på sosiale koder (som normalthørende har). I vanlige klasserom handler det å ha nedsatt hørsel i stor grad om redusert tilgjengelighet til det samme læringsmiljøet som normalthørende barn har tilgang på. Mye av opplæringen i skolen er organisert via ulike former for kommunikativ samhandling. Personer rundt eleven må tilstrebe god metodikk og løsninger for å organisere et læringsmiljø som muliggjør læring. Nedenfor er råd i forbindelse med barn som har dårlig hørsel. Imidlertid er det en utfordring med de barna som har redusert hørsel, men ikke blir oppdaget. Å erverve seg kunnskap for å kunne vurdere om et barn som viser «lite interesse», er «uoppmerksom» eller som ikke er «helt på» kanskje har utfordringer med hørsel, er derfor viktig.

Hørsel er en av de viktigste sansene for:

- å utvikle språk
- å samle erfaringer
- å utvikle regler for samspill med andre
- å kunne orientere seg
- varsling
- god motorisk utvikling

Konsekvensene av et uoppdaget eller ignorert hørseltap kan gi alvorlige følger. Et hørseltap krever vedvarende oppmerksomhet fra omgivelsene. God tilrettelegging kan langt på vei gi en person med nedsatt hørsel muligheter for full deltagelse i samfunnet.

Kjennetegn på god tilrettelegging for elever med nedsatt hørsel

Pedagogisk tilrettelegging som bygger på en helhetlig tenkning om barnets behov, herunder tilrettelegging og tiltak med fokus på utvikling av aldersadekvat språk er viktig.

- Personer med nedsatt hørsel er ofte munnavlesere, så sørg for å holde munnen synlig, fri for tygging, hender og annet når du prater.
- Plassering i klasserommet slik at eleven med nedsatt hørsel ser ansiktene til de andre elevene, ikke sitter i motlys og sitter nære lydkilden. Å sitte i hesteko er en god løsning, eventuelt fremst på vindusrekka.
- Støy i form av høye lyder, musikk og bakgrunnsstøy, samt dårlig akustikk bør unngås for at eleven lettest kan klare å skille ut ønsket lyd (lyder som klikking av pinner, blafring i papir og tastaturlyder blir også forsterket i høreapparater/cochlea implantat).
- Snakk i rolig tempo og med normale, men tydelige munnbevegelser (unngå å overdriv).
- Snakk ikke høyere enn normalt med mindre eleven ber om det.

- Snakk mot klassen, ikke mot tavlen, selv om du har mikrofon. Plasser deg slik at eleven ser ansiktet ditt, og ikke beveg deg for mye mens du snakker.
- Tiltrekk deg oppmerksomheten til eleven før du begynner å prate. Dette gjør det lettere for de som skal lytte å vite hvor de skal fokusere.
- Elever med nedsatt hørsel bruker mye energi på å lytte. Konstant fokus og konsentrasjon over lengre tid er slitsomt og ikke særlig gunstig i innlæringsprosessen.
- Ta kontakt med eleven før oppstart av timen og spør om det er spesielle hensyn du bør ta.

Fysiske tiltak for gode visuelle forhold og lyttemiljøer med minst mulig forstyrrende støy

- Lukk dører
- Sett sokker, eller tennisballer som det klippes hull i på stolben
- Gode lysforhold
- Del opp gruppen
- Benytte grupperom i gruppearbeid, individuelt arbeid (etter avtale)
- Svingstol i klasserommet. Elever med nedsatt hørsel er avhengige av å se ansiktet til den som snakker, og det kan bli belastende å snu nakken hele tiden
- Lydregulerende rom (tepper, gardiner, bokhyller o.l. kan dempe etterklang)

Tekniske hjelpemidler som gir god tilgang til telesignalene og optimaliserer bruk av hørselen

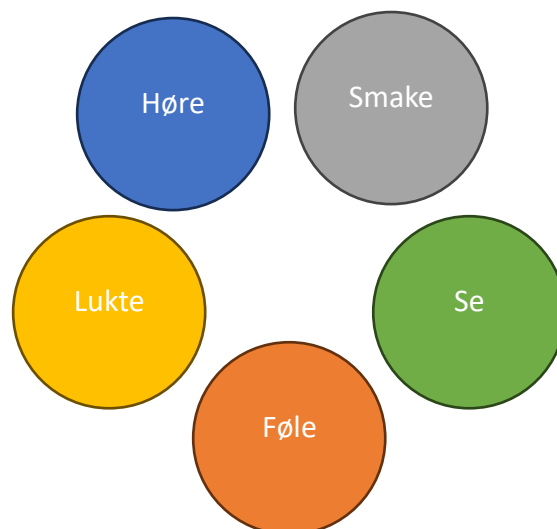
- Lydutjevningssanlegg (høytaler og mikrofon): Høytalere til pedagogisk bruk, hensikten er ikke økt lydforsterkning, men å løfte frem stemmen.
- Streamer/FM-løsninger med direkte lyd til høreapparater/cochlea implantat
- Utbedring av akustikk i undervisningsrom (dårlig akustikk medfører redusert taleoppfattelse)

Andre forslag til tiltak

- Klassen får informasjon om hørselsvansker (etter avtale med eleven/foresatte)
- Eleven bør øve på å si ifra hvis han/hun ikke får med seg hva som blir sagt, samt på å være åpen om hørselstapet sitt ved å fortelle andre hva som hjelper hen å oppfatte
- Vi lærer å snakke gjennom å lytte til språkmodeller. Mindre tilgang til lyd kan gjøre at eleven har hull i begrepsapparatet. Det er viktig å innarbeide, repetere nye begreper, samt forberede eleven i forkant av introduksjon av nye temaer og begreper.

- Engelsk kan være spesielt vanskelig for elever med nedsatt hørsel. Dette er fordi det finnes noen høyfrekvente språklyder som er vanskelige å høre, og som vi ikke har på norsk. Her er det viktig med repetisjon, og i noen tilfeller hensiktsmessig å supplere med lydskrift for å bevisstgjøre eleven på de ulike lydene man kanskje ikke oppfatter auditivt
- Sosiale koder kan læres gjennom tilrettelagte aktiviteter, som f.eks. lekegrupper. Hvordan man tar kontakt og starter lek, venter på tur, hvordan man får oppmerksomhet, hvordan man presenterer en idé og hvordan man innretter seg etter reglene som til enhver tid gjelder. Hjelp eleven til å bli oppmerksom på sosiale spilleregler i kommunikasjonen

Se også [Statped | www.statped.no](http://www.statped.no)

De fem sansene

❖ **Autismespekterforstyrrelser**

Kjennetegn

Betegnelsen «Autismespekterforstyrrelser» (ASF) forstås som en gjennomgripende utviklingsforstyrrelse. Underkategorier innen autismespekteret omfatter blant annet diagnoser som barneautisme, Asperger syndrom, atypisk autisme og Uspesifisert gjennomgripende utviklingsforstyrrelse. Mennesker med ASF kan i tillegg også ha andre funksjonshemminger og somatiske vansker.

Sosiale ferdigheter

- Barn med disse vanskene virker ofte uinteressert, synes ikke å reagere når de blir lekt med eller stelt, eller reagerer påfallende annerledes enn andre barn. De kan være vanskelig å roe når de gråter, og virker ofte fornøyd med å være alene.
- Noen liker kroppskontakt særlig ved voldsom lek, mens andre blir stive og avvisende når de blir tatt på.
- Noen synes ikke å reagere på stemmer og blir ofte mistenkt for å være døve/hørselshemmet. Andre er veldig vare både for syns- og hørselsinntrykk.
- Noen har dårlig blikk-kontakt, mens andre lar blikket gli over ansiktet til dem de møter eller stirrer granskende inn i ansiktet fra kloss hold.
- De lærer sjelden ved å ta etter andre og har store vansker med å forstå og delta i ulike sosiale aktiviteter.
- Samhandling med andre og evnen til å oppfatte andres perspektiv er begrenset. Dette må derimot ikke tolkes som mangel på empati!
- De har stort behov for forutsigbarhet.

Kommunikasjon

- Språkferdighetene er varierende.
- Noen kan snakke en del og forstå mye. Andre har et nærmest normalt språk, men likevel vansker med gjensidig kommunikasjon.
- Noen kan gjenta mekanisk det andre sier uten at det virker meningsfylt i sammenhengen (ekkotale).
- Talen virker ofte monoton på grunn av dårlig talerytme og lite betoning.
- De fleste har lite mimikk, gester eller kroppsspråk, eller det er manglende samsvar mellom det de sier og mimikken.
- Noen utvikler ikke funksjonelt talespråk og må bruke alternativ kommunikasjon.

Atferd

- Mange har et sterkt begrenset atferds repertoar preget av gjentakelser og "ritualer".
- Mange har vansker med å bruke leker på en funksjonell måte, for eksempel stiller dem opp i lange rekker, samme rekkefølge hver gang. Å snurre hjulene på lekebil kan synes mer interessant enn å kjøre den.
- De viser ofte uvanlig interesse for ting som kan dunkes, svinges, snurres og luktes på, og ting som lyser eller blinker.
- Enkelte liker spesielle lyder, mens andre unngår visse lyder ved å holde seg for ørene.
- Noen er veldig urolige og har et høyt aktivitetsnivå, andre er passive eller fjerne.

Generelle tiltak og tilretteleggingsmuligheter

En annerledes kognisjon innebærer at man håndterer og tolker inntrykk på en annerledes måte. Derfor trengs støtte fra omgivelsene til å utvikle eller kompensere elevens evner til sosialt samspill. Mange elever med ASF trenger å få skolens sosiale regler forklart for seg. De kan ikke forventes å oppfatte disse på en intuitiv måte. Regler for lek og samhandling kan med fordel forklares tydelig for eleven. For mange kan det være en støtte at pedagogen visualiserer sosiale settinger. Sosiale historier er en av flere metoder som mange opplever hjelper elever til å forstå forskjellige sosiale situasjoner og hva man kan gjøre i dem.

Da det er store individuelle forskjeller i hvert enkelt barns behov, bør en rådføre seg med PPD, eller annen rådgivningsinstans før en igangsetter bestemte tiltak eller metoder. For alle elever med utviklingsforstyrrelser og/eller ASF er imidlertid struktur, forutsigbarhet og trygghet svært viktig.

Forslag til tiltak

- Gjør og si ting enkelt.
- Elever med ASF oppfatter ofte uttalelser bokstavelig. Unngå derfor ironi, sarkasme og ordspill, og formuleringer som lett kan misforstås. Vær konkret i formidling av sosial kunnskap.
- Fortell hvordan ting er. Vær selv vennlig og tydelig.
- Gjør ting oversiktlige og forutsigbare.
- Skreddersy undervisningen. Ta hensyn til de kognitive særtrekkene i valg av læringsmål.
- Fokuser på elevens sterke sider. Tilpass krav og forventninger.
- Unngå misforståelser og konflikter.
- Forebygg og avhjelp sosial utstøting. Behandle eleven mest mulig likt andre elever og bygg sosialt samvær på elevens interesser og ferdigheter.
- Bruk regler og avtaler for å styre sosial atferd.

- Hjelp eleven til å få kontroll over dagen, f.eks. gjennom individuelle dags- eller ukeplaner. Vektlegg planlegging. Lag konkrete planer.
- Demp stress. Avhjelp engstelse og vegring, eksempelvis ved å følge tiltakene som er beskrevet på side 31 og 32.
- Bruk visuell støtte i undervisning og planer.
- Gi tid og rom for små pauser der eleven kan trekke seg litt tilbake med en lystbetont aktivitet, alene eller sammen med noen få andre som barnet trives med. Mange sanseintrykk og mye sosial omgang kan gjøre barn med ASF slitne. Et lengere friminutt med mye støy og lek er nødvendigvis ikke en like hensiktsmessig pause for disse elevene som for mange andre barn.

Håndboken [Asperger syndrom: Håndbok - Informasjon og tips til lærere i grunnskolen | statped.no](http://statped.no) anbefales.

❖ Sosiale og emosjonelle vansker

Beskrivelse og kjennetegn

Sosiale og emosjonelle vansker kan komme til uttrykk gjennom reaksjoner knyttet til primære og sekundære følelser. Følelser som sorg, frykt, engstelse og ensomhet kan ligge til grunn for at barn blant annet kan reagere med sinne, aggresjon, tomhet, sterk tilbaketrukkethet eller nedstemthet. Barnets vansker med å håndtere følelsene sine kan dermed gi utslag i en sekundær følelse, som for miljøet ofte oppleves som atferdsvansker.

Det finnes flere former og grader av sosiale og emosjonelle vansker. De kan også gi utslag som, eller forsterke fagvansker og utfordringer med blant annet konsentrasjon, oppmerksomhet og impulshemming. Det kan på samme tid være vanskelig å skille vanskene fra hverandre, og avdekke hva som er et utslag av hva. Fellestrekkene er at disse formene for utfordringer kan gå på bekostning av skolens normer, regler og forventninger. De kan hemme undervisnings- og læringsaktiviteter og dermed også elevens læring og utvikling, og de kan vanskeliggjøre positiv samhandling med andre.

Sosiale og emosjonelle vansker kan være biologisk betinget grunnet nevrologiske vansker og arvelige komponenter, og/eller som en konsekvens av vanskelige hendelser. På bakgrunn av forskjellige omstendigheter, enten det er indre eller miljømessige, påvirkes barn av situasjoner som er skadelig for deres emosjonelle helse. Dette kan for eksempel være mangel på mestring, skremmende hendelser, eller mye avvisning. Omgivelsenes påvirkning og tilrettelegging vil uansett alltid ha en stor betydning for hvordan vanskene oppstår eller utvikler seg! Å hjelpe barn med å avvenne uønsket eller lite hensiktsmessig atferd krever at man går systematisk frem, fremfor å håndtere atferden fra «dag til dag». Det er viktig at skolen samarbeider med foreldrene om dette, slik at eleven møter de samme forventningene fra de viktige personene rundt seg.

Kartlegging og tiltak

- Bestem hvilken atferd det er ønskelig å regulere ned. En av gangen, slik at det oppleves overkommelig.
- Registrer systematisk hvilke situasjoner det er snakk om; hva utløser atferden, hva oppnår eleven og hva kan forsterke/regulere atferden?
- Bestem hvilke tiltak som skal iverksettes og forklar disse for eleven. Fokuser også på ønsket atferd, og hva det man ønsker å avvenne skal erstattes med. Bruk av tabellen/hard-times tavlen kan være et nyttig verktøy (se vedlegg 5).
- Lærer må øve på å gjenkjenne eskalerende uro/frustrasjon hos eleven, og hjelpe til med å bryte mønsteret ved å opptre rolig, oppnå kontakt, koble seg på, hjelpe eleven videre og skifte fokus.

- Anerkjenn følelser! Selv om sinneutbrudd eller kraftig engstelse for en situasjon kan fremstå som uforståelige for voksne, er det likevel noe barnet prøver å fortelle. Barnet vil lettere oppnå ro og trygghet ved at noen kobler seg på, og ser og setter ord på at barnet har det vanskelig. Deretter kan man hjelpe barnet videre. *Å forsøke å snakke til fornuft er lite hensiktsmessig når det koker.*

- Gi hyppige tilbakemeldinger. Understrek hva som er positivt, nokså umiddelbart etterpå. I tillegg til slike sosiale «belønninger» kan det iblant være nyttig med noe mer konkret, for eksempel i form av aktiviteter eleven liker godt.

- Evaluer jevnlig hvordan/om de iverksatte tiltakene fungerer

Andre spesialpedagogiske fagområder

Rutinebeskrivelsen anbefaler Utdanningsdirektoratet sine sider for andre spesialpedagogiske fagområder som ikke er omtalt.

[Spesialpedagogiske fagområder \(udir.no\)](http://udir.no)

Spesialpedagogiske fagområder

[ADHD](#)

[Afasi og andre ervervede kommunikasjonsvansker](#)

[Autisme](#)

[Ervervet hjerneskade](#)

[Kombinerte syns- og hørselstap og døvblindhet](#)

[Leppe-kjeve-ganespalte](#)

[Lese- og skrivevansker](#)

[Matematikkvansker](#)

[Multifunksjonshemming](#)

[Nedsatt hørsel](#)

[Språkforstyrrelser](#)

[Stemmevansker](#)

[Synsnedsettelse](#)

[Taleflytvansker](#)

[Tourettes syndrom](#)

[Utviklingshemming](#)

Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)

Å kommunisere på andre måter kalles alternativ og supplerende kommunikasjon, forkortet til ASK. Alle trenger språk for å utvikle seg. Barn, unge og voksne som helt eller delvis mangler tale, kan ha behov for alternative eller supplerende kommunikasjonsformer for å gjøre seg forstått, eller for selv å forstå. Eksempler på alternativ, eller supplement til talespråk er å benytte håndtegn eller grafiske symboler organisert på ulike måter.

Uavhengig av hvilken kommunikasjonsform som blir benyttet er alle avhengig av å få opplæring. ASK er helt nødvendig for personens språklige, sosiale og faglige utvikling. Noen vil ha behov for kommunikasjonsformer som erstatter talen fullstendig. Dette kalles alternativ kommunikasjon. Andre har behov for kommunikasjonsformer som utvider og støtter utydelig, forsinket eller svak tale. Dette kalles supplerende kommunikasjon. Det er store variasjoner med hensyn til kognitiv og språklig utvikling hos personene som har behov for ASK. Det vil handle om alt fra personer som har liten, eller ingen forståelse for talespråk, til de som har en språklig kompetanse på linje med jevnaldrende, og forstår alt som blir sagt til dem.

Dette betyr at de alternative eller supplerende kommunikasjonsformene har ulik funksjon for den enkelte. Noen er avhengig av ASK både for å utvide, forstå og for å kunne uttrykke seg, mens for andre vil ASK primært ha betydning som en alternativ måte å uttrykke seg på.

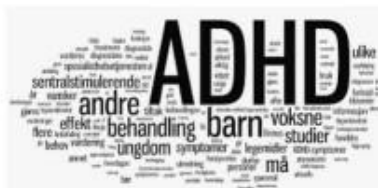
ASK er et også betegnelsen på et pedagogisk og tverrfaglig fagområde som rommer kunnskap om hva som skal til for at personer med behov for ASK kan kommunisere best mulig.

Tilrettelegging for barn og elever med behov for ASK krever spesiell kompetanse, både med tanke på pedagogikk og kommunikasjon. Barnehage- og skoleeier har ansvaret for at bemanningen og den samlede kompetansen i virksomheten er tilstrekkelig, slik at krav i lover og forskrifter blir oppfylt.

PP-tjenesten skal bistå til i arbeidet med kompetanse- og organisasjonsutvikling for å legge opplæringen bedre til rette for elever med særlige behov. Det betyr at PPT må inneha god nok kompetanse. Statped kan bistå PP-tjenesten med det spesifikt ASK-faglige i en sakkyndig vurdering hvis PPT ikke har tilstrekkelig kompetanse til det. Les mer om [Lovverk og rettigheter | www.statped.no](#)

PEDAGOGISK - PSYKOLOGISK
DISTRIKTSTJENESTE
FOR VESTERÅLEN OG LØDINGEN

AD/HD

(Attention Deficit/Hyperactivity Disorder)

er en utviklingsforstyrrelse, som kjennetegnes ved avvik når det gjelder oppmerksomhet, hyperaktivitet og impulsivitet. Diagnosen settes av psykiater, psykologspesialist, pediater eller nevrolog.

TILPASSET ARBEIDSPLAN

- Arbeidsmengde
- Tilpasset innleveringsfrister/ krav til mengde

KOMPENSERENDE HJELPEMIDLER:

- Pc
- Hjelpeprogrammer (CD-ORD/LingDys/ LingRight)
- Lydbøker (Lydhør-app), smart-bok
- Stat.ped skolelydbok:
- Diktafon / diktering i Word 365
- Engasjerende leser i Word 365

PRØVER I FAG:

- På pc, Its learning (skolen plattform) eller via delt dokument på Office 365, slik at eleven besvarer i Word. Eleven vil da benytte opplesing av spørsmål for så besvare dem. (Lettene å holde fokus og fullføre)
- Ved vanske med å uttrykke seg skriftl. må eleven få mulighet til å besvare muntlig (Lydopptaker) Evt. gi opplæring i å bruke «dikten» funksjonen i Word.
- Gis prøven via Power Point kan eleven lese inn svarene og legge dem inn i hvert bilde.
- Skal tilbys lengre tid eller velg å redusere antall oppgaver.
- Skal tekster gjennomgås/ leses før f.eks. tentamen må disse gjøres tilgjengelig som lydfil/ Word + CD-ORD/ PDF.

Kartlegginger:

- Ta prøven ute på grupperom hvor lærer kan observere.
- Dynamisk gjennomføring.

Eksempler på vansker som opptrer sammen med ADHD er

- lærevansker
- atferdsvansker
- angst
- depresjon
- tvang
- motoriske vansker
- autismespekterforstyrrelser
- søvnvansker
- ticsforstyrrelser/Tourettes syndrom

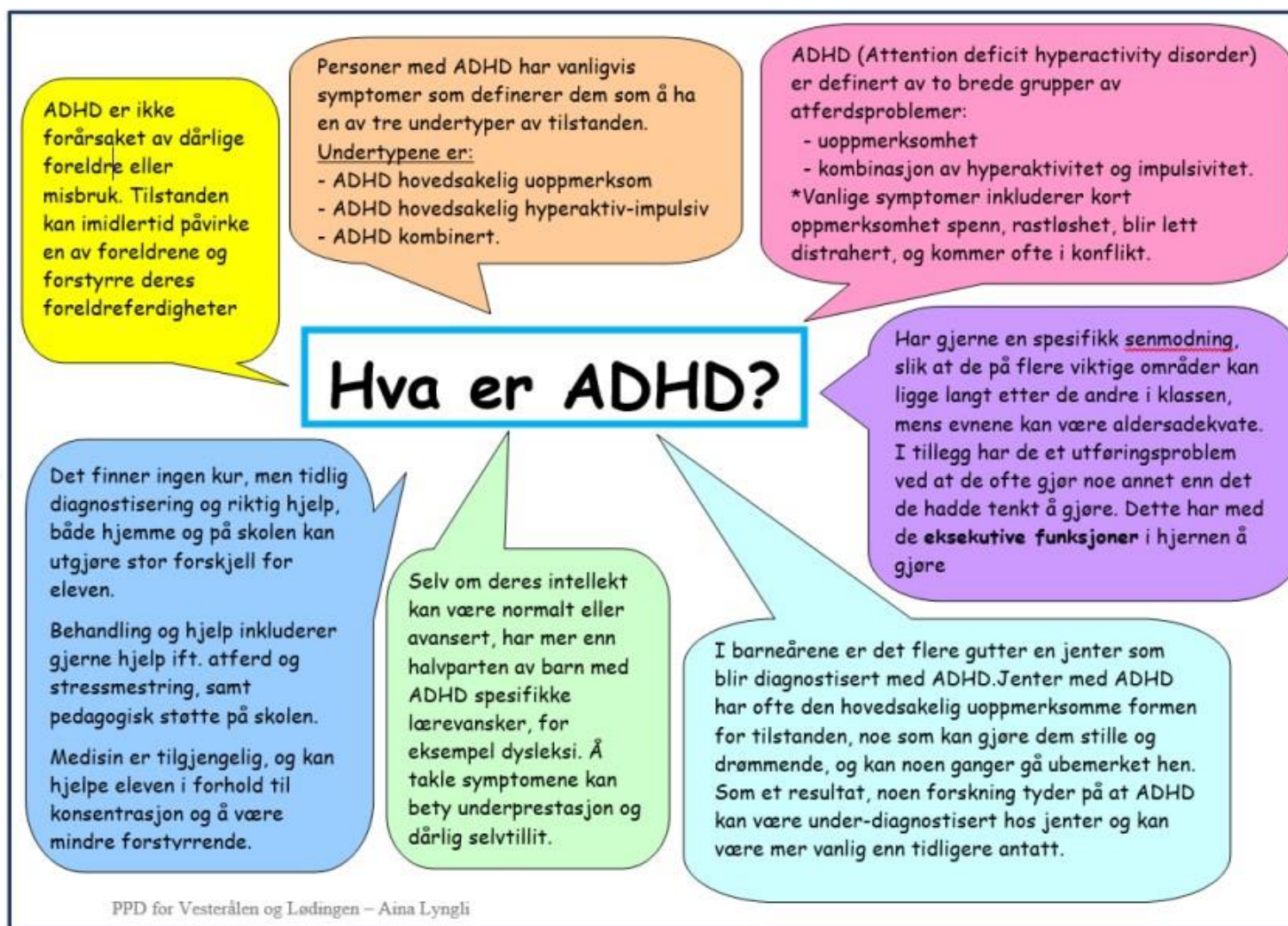
NYTTIGE LINKER:

- <https://adhdnorge.no/>
- [Teknologi i opplæringen | www.statped.no](https://www.statped.no/teknologi-i-opplaeringen-i-2021)
- [Struktur og forutsigbarhet i det digitale læringsmiljøet | www.statped.no](https://www.statped.no/struktur-og-forutsigbarhet-i-det-digitale-læringsmiljøet-i-2021)

LINK TIL NYTTIGE FAGARTIKLER:

<https://www.statped.no/adhd/>

[Sammensatte lærevansker og teknologi | www.statped.no](https://www.statped.no/sammensatte-laevansker-og-teknologi)

Elever med ADHD i skolen:

Dette kan vise seg ved:

- * Store konsentrasjonsvansker
- * Avledes lett av nye inntrykk. Eleven kan virke forvirret
- * Store motivasjonsvansker knyttet til aktiviteter som ikke er lystbetont.
- * Eleven unnviker det monotone
- * Dårlig utholdenhet. Store vansker med å arbeide etter langsiktige mål
- * Dårlige skoleprestasjoner. Svært varierende funksjons- og prestasjonsnivå
- * Motorisk uro/småuro - mye fikling - manglende motorisk presisjon
- * Vedvarende søk etter variasjon og spenning
- * Dårlig selvfølelse/selvbilde
- * Psykosomatiske smerter med mange «vondter», f.eks. vondt i hodet og/eller vondt i magen
- * Vansker med sosiale relasjoner
- * Engstelig og lei seg
- * Nedstemt og deprimert/depressiv
- * Innadventt; innesluttet og tilbaketrukket. Gjelder særlig jenter
- * Styrt av egne tanker, følelser og ideer
- * Impulsive og raske reaksjoner
- * Mangelfull empati
- * Hastige svingninger
- * Utagerende

Vedlegg 2 – Sjekkliste konsentrasjonsvansker

1. Har eleven problemer med synet?
2. Har eleven problemer med hørselen?
3. Har eleven utfordringer med lesing eller skriving?
 - a) Hvordan kommer dette til uttrykk?
4. Har eleven språklige vansker?
 - a) Hvis ja – Hvordan kommer det til uttrykk?
5. I hvilke situasjoner er eleven konsentrert?
 - a) Hva særpreger disse?
6. Har eleven sosiale vansker?
 - a) Hvis ja, hvordan arter disse seg?
7. Er det noen situasjoner som er spesielt vanskelig for eleven?
 - a) Hvis ja, hva kjennetegner disse situasjonene?
8. Er eleven/familien i en vanskelig situasjon?
 - a) Hvis ja, på hvilken måte?
9. Virker det som eleven har psykiske vansker?
 - a) Hvis ja, hvordan kommer disse til uttrykk?
 - b)
10. Har konsentrasjonsvanskene vart over tid?
 - a) Hvis ja, hvor lenge?
11. Sitter eleven plassert slik at hen har minst mulig uroende elementer rundt seg?
 - a) Beskriv hvordan eleven er plassert

PEDAGOGISK-PSYKOLOGISK
DISTRIKTSSENTER
FOR VESTERÅLEN OG LØDINGEN

DYSLEKSI - Spesifikk lese- og skrivevanske

Dysleksi er ikke et evnebarometer!

Det vil si at vanskene ikke går på hvor flink eleven er, men vansken gir utfordringer som gjør at blant annet tid og tilpasninger er nødvendig å gi.

TILPASSET ARBEIDSPLAN

- Arbeidsmengde
- Tilpasset innleveringsfrister/ krav til mengde

KOMPENSERENDE HJELPEMIDLER:

- Pc
- ressursprogrammer (CD-ORD/LingDys/LingRight)
- Engasjerende leser i Word
- Lydbøker (Lydhør-app)
- Stat.ped skolelydbøker:
- Diktafon / Lydopptaker via mobiltelefon
- Lydbøker i teorifag

PRØVER I FAG:

- Oppgaver gitt via Itslearning / nedlasting slik at eleven besvarer i Word, for slik å kunne benytte opplesing av spørsmål/ tekster.
- Ved stor skrivevanske må eleven få mulighet til å besvare muntlig (Lydopptaker)
- Gis prøven via Power Point kan eleven lese inn svarene og legge dem inn i hvert bilde.
- Skal tilbys lengre tid eller velg å redusere antall oppgaver.
- Skal tekster gjennomgås/ leses før f.eks. tentamen må disse gjøres tilgjengelig som lydfil/ Word + CD-ORD/ PDF.

KARTLEGGINGER:

- Ta prøven ute på grupperom hvor lærer kan observere.
- Dynamisk gjennomføring.

DEF.

Høien og Lundberg (1991, 2012):
«Dysleksi er en vedvarende forstyrrelser i kodingen av skriftspråket, forårsaket av en svikt i det fonologiske systemet.»

Stat.ped (17.12.2019):

«Dysleksi er en lærevanske som hovedsakelig medfører utfordringer med nøyaktig og/eller flytende lesing av ord og tekst. Personer med dysleksi har også vansker med rettskriving.»

NYTTIGE LINKER:

- <http://ressurssidene.pedit.no/web/PageND.aspx?id=1>
- <https://ordriket.no/>
- <https://www.moava.org/>
- <http://websok.nlb.no/cgi-bin/statpedskole?mode=login>
- <https://dysleksinorge.no/>

LINK TIL NYTTIGE FAGARTIKLER:

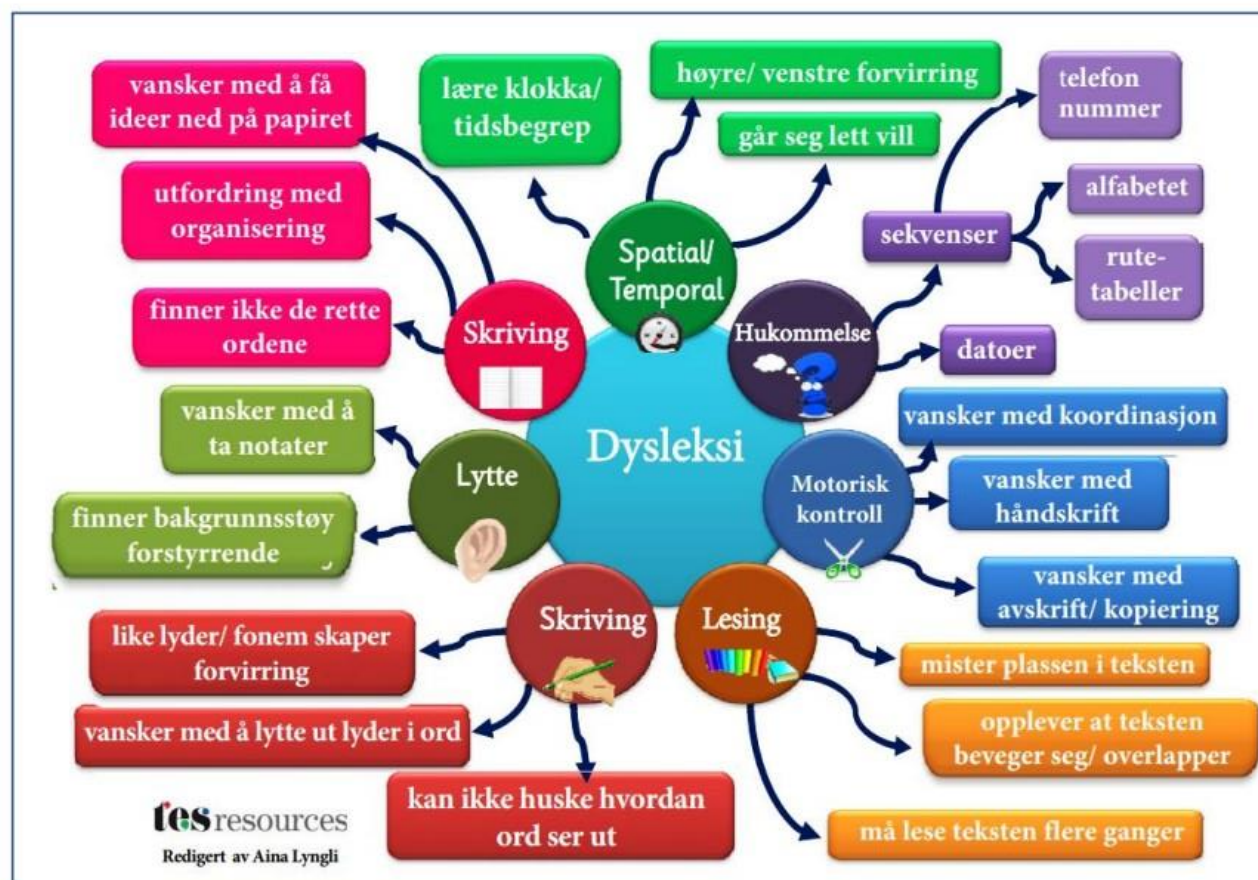
[Hva er dysleksi? | www.statped.no](http://www.statped.no)

[Dysleksi og andre vansker | www.statped.no](http://www.statped.no)

[Lesesenteret | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](http://uis.no)

<https://sprakloyper.uis.no/barnetrin/vansker-med-sprak-lesing-og-skrivning/>

Vedlegg 3 - Tiltakskort dysleksi – spesifikk lese- og skrivevanske. Informasjon og tiltak i skolen.

PEDAGOGISK - PSYKOLOGISK
DISTRIKTSTJENESTE
FOR VESTERÅLEN OG LØDINGEN

Åtte prinsipper for god undervisning i matematikk

God undervisning for elever med spesifikke matematikkvansker må bygge på prinsipper for god opplæring for alle elever. Rådene gjelder ikke spesielt for elever med matematikkvansker, men for alle elever.

De åtte prinsippene er:

1. Sett klare læringsmål.

Sett klare og eksplisitte mål for hva elevene skal lære i matematikk. Sett delmål for elevenes progresjon og bruk målene til å legge opp undervisningen og veilede elevene.

2. Bruk oppgaver som fremmer resonnering og problemløsning.

La elevene løse og diskutere oppgaver som krever resonnering og problemløsning, med flere innfallsvinkler og variert strategibruk.

3. Bruk og knytt sammen matematiske representasjoner.

La elevene bruke matematiske representasjoner (for eksempler konkrete og tegninger) for å utdype forståelsen av matematiske begreper og prosedyrer som redskaper for problemløsning (for eksempel bruke en sirkel for å forstå brøk).

4. Frem meningsfull matematisk drøfting og diskusjon.

Legg til rette for drøftinger mellom elevene for å bygge en felles forståelse for matematiske sammenhenger ved å analysere og sammenligne elevenes tilnærminger og argumenter.

5. Still gode spørsmål.

Still gode og målbevisste spørsmål for å vurdere og fremme elevenes resonnement og forståelse av viktige matematiske ideer og sammenhenger.

6. Utvikle fleksible strategier.

Ta utgangspunkt i at regneferdighetene utvikles på grunnlag av en forståelse for matematiske konsepter. Over tid sørger det for at elevene blir flinke til å bruke fleksible strategier mens de løser matematiske problemer.

7. Legg til rette for utfordringer i opplæringen.

Sørg for at elevene hele tiden møter utfordringer både individuelt og som gruppe, og at de må anstrenge seg for å løse matematiske problemer.

8. Kartlegg hvordan eleven tenker.

Hent ut informasjon om hvordan elevene tenker og resonnerer når de utvikler matematisk forståelse, tolk dette og juster instruksjonene for å støtte og utvikle videre læring.

Kartlegging i skolen:

- **Screening:** Screening er en form for oversiktskartlegging som er rask å gjennomføre, og som gir informasjon om hvilke elever i en gruppe som trenger mer utdypende kartlegging. Screening gir informasjon om prestasjoner på ett eller flere gitte områder, men ingen dybdeinformasjon.
- **Observasjon:** Observasjon, eller strategiobservasjon, handler om å observere hvordan en elev løser problemer, og hvilke strategier han eller hun bruker. Eleven setter i tillegg selv ord på hvordan han eller hun resonnerer og går frem for å løse matematikkoppgaver.
- **Dynamisk kartlegging:** Dynamisk kartlegging gir informasjon om det eleven kan både med og uten støtte. Poenget med dynamisk kartlegging er å avdekke elevens strategier, prosesser og tenkemåter. Helt konkret innebærer dette at læreren er i dialog med eleven mens han eller hun arbeider med matematikk. Også dynamisk kartlegging kan foregå både ustrukturert og strukturert, for eksempel med materiell fra Statped.

Kilder og tips til mer informasjon:

[Tilrettelegging og tiltak ved matematikkvansker | statped.no](https://statped.no/tilrettelegging-og-tiltak-ved-matematikkvansker)
[Oppdage og kartlegge matematikkvansker | statped.no](https://statped.no/oppdage-og-kartlegge-matematikkvansker)
[faglige-retningslinjer-smv.pdf \(dysleksinorge.no\)](https://dysleksinorge.no/faglige-retningslinjer-smv.pdf)

Vedlegg 5 – Hard times tavle (for emosjonsregulering)

Lag en liste sammen med eleven om hvilke situasjoner som fører til at hen minster beherskelsen (triggere). Snakk med eleven om hva det innebærer (eksempelvis roper, banner, slår).

Avgjør hvilke av handlingene som skal settes på «kan ikke gjøre»-lista. Denne listen må være nokså kort, og fokusere på en atferd om gangen. Lag deretter en liste over hva eleven kan gjøre for å erstatte de uønskede handlingene, såkalt erstatningsatferd. Det bør være 3-4 strategier som eleven kan bruke fremfor atferden som ikke kan gjøres.

Sett dette opp i tabellen nedenfor. Øv deretter inn ny atferd. Eksempelvis: «Vi later som du er lei deg/sint fordi du ikke fikk være med i en lek, eller i et spill». Hvilken strategi vil du bruke? Etter å ha øvd jevnlig over et par uker kan strategiene brukes i naturlige situasjoner.

Som lærer fungerer en som gode rollemodeller. Hvis eleven fortsatt strever kan man introdusere belønninger når en klarer å benytte seg av gode strategier i tabellen nedenfor. Når eleven på sikt klarer å gå rett til de gode strategiene uten å bruke tabellen /tavla kan en bli enige om en større belønning.

Eksempel på en «Hard times tavle»:

	<p>Triggere: Hva gjør meg sint?</p> <ol style="list-style-type: none">1. Når må jeg slutte med noe2. Når jeg må lese/skrive3. Når ting ikke blir som planlagt
	<p>Hva kan jeg ikke gjøre?</p> <ol style="list-style-type: none">1. Slå andre2. Ødelegge noe3. Si stygge ting til andre
	<p>Når ting er vanskelig, kan jeg ta en pause og:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Tegne2. Lese bok3. Høre på musikk4. Snakke med en voksen

Fra Samarbeid og rutiner før henvisning Skole – PPT Utland

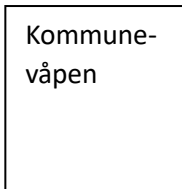
Nedenfor følger:

[Vedlegg 6: Forslag til mal for IOP](#)

[Vedlegg 7: Forslag til mal for årsrapport 1.-7.trinn](#)

[Vedlegg 8: Forslag til mal for årsrapport 8.-10.trinn](#)

..... kommune

INDIVIDUELL OPPLÆRINGSPLAN

..... SKOLE – SKOLEÅRET 20.../20...

Unntatt offentlighet: Offl. § 13, jfr. fvl. § 13.1.1

Elevens navn:	Født:	Klasse:	
Adresse:			
Foresatte:			
Kontaktlærer:			
Hovedvanske/utfordring:			
Samlet antall årstimer med individuelt tilrettelagt opplæring:			
Vedtak:			
Individuelt tilrettelagt opplæring skal bygge på:			
<ul style="list-style-type: none">• Sakkyndig vurdering datert:• Vedtak om individuelt tilrettelagt opplæring datert:			
Organisering:			
Andre tiltak:			
Eventuelt fritak for vurdering <u>med karakter</u> i fag (Opplæringsforskrifta § 9-19):			
Hvem deltar i tiltaket:			
Innhold (faglig, sosialt): Opplæringen som beskrives er samordnet med klassens plan for ordinær opplæring. Avvik fra ordinær opplæring er i tråd med enkeltvedtak om individuelt tilrettelagt opplæring og gjeldende sakkyndig vurdering. (M = mestrer, MI = mestrer ikke)			
Fag/område	M	MI	Må jobbe med
Norsk:			
Matematikk:			
Engelsk:			
Andre fag:			
Sosialt:			

Mål i fag. Skriv inn ett og ett fag hvor eleven har individuelt tilrettelagt opplæring		
Fag/læringsmål: Målene er i samsvar med LK20	Arbeidsmåter: Hvordan skal det arbeides for å oppnå målene	Materiell
Norsk: -		
Matematikk: -		
Engelsk: -		
Vurderingsmetoder:		
Behov for hjelpemidler/ utstyr:		
<ul style="list-style-type: none"> • 		
Andre kommentarer: Eleven har behov for:		
<ul style="list-style-type: none"> • 		
Samarbeid:		
Vurdering/evaluering av tiltaket:		
<p>Det blir gitt årsrapport. Her blir graderingen «er i gang», «på god vei» og «mestrer» brukt for å si noe om graden av måloppnåelse.</p>		
Dato/ underskrift:		
_____	_____	_____
Ansvarlig inspektør	Kontaktlærer	Spesialpedagog/ spesiallærer
Dato for utsendelse til foresatte:		

..... kommune

Kommune-
våpen

ÅRSRAPPORT

INDIVIDUELT TILRETTELAGT OPPLÆRING

1.-7.trinn

.....SKOLE – SKOLEÅRET 20..../ 20...

Unntatt offentlighet: Offl. § 13, jfr. fvl. § 13.1.1

Navn:

Født:

Klasse:

Adresse:

Foresatte:

Kontaktlærer:

Hovedvanske/utfordring:

Den individuelt tilrettelagte opplæringen har bygget på:

- Sakkyndig vurdering datert:
- Vedtak om individuelt tilrettelagt opplæring datert: Ressurs/ årstimer:
- IOP datert:

Evaluerings av mål i fag:

	Er i gang	På god vei	Mestrer
1.			
2.			
3.			
4.			

Utfyllende kommentarer til punktene over (Må fylles ut): Elevens utbytte av opplæringen.

1.
2.
3.
4.

Resultater på skolens interne kartlegginger høst/vår

Høst	Vår

Er målene fortsatt relevante, eller er det behov for å justere dem?

Evaluering av prosessen:			
	I liten grad	Delvis	I stor grad
1. Er eleven motivert for den individuelt tilrettelagte opplæringen/tiltaket			
2. Har valgte metoder fungert etter hensikten			
3. Har valgt materiell fungert som planlagt			
4. Blir tida utnyttet som planlagt (noter eventuelt bortfall av timer – årsaker til at timer ikke blir gjennomført)			
5. Har samarbeid med heimen fungert hensiktsmessig, blir lekser gjort			
Utfyllende kommentarer til punktene, evaluering av prosessen. (Må fylles ut):			
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
Konklusjon:		Ja	Nei
Ut ifra evaluering anbefaler vi at den individuelt tilrettelagte opplæringen/tiltaket fortsetter, med nødvendige justeringer i forhold til vanskegrad og metode/materiell.			
Eleven ønsker at de tiltak som det har vært jobbet ut fra skal videreføres til neste skoleår. Dette ble avklart med eleven i samtale den XXXX			
Foreldrenes vurdering og stemme inn i den helhetlige vurderingen vil det gis rom for i skolens samarbeidsmøte i andre semester/ våren.			
Behov for andre tiltak:			
•			
Dato:			
Underskrift:			
_____	_____	_____	
Ansvarlig inspektør	Kontaktlærer	Spesialpedagog/ spesiallærer	

..... kommune

Kommune-
våpen

ÅRSRAPPORT

INDIVIDUELT TILRETTELAGT OPPLÆRING

8.-10.trinn

.....SKOLE – SKOLEÅRET 20..../ 20...

Unntatt offentlighet: Offl. § 13, jfr. fvl. § 13.1.1

Navn: _____ **Født:** _____ **Klasse:** _____

Adresse: _____

Foresatte: _____

Kontaktlærer: _____

Hovedvanske/utfordring: _____

Den individuelt tilrettelagte opplæringen har bygget på:

- Sakkyndig vurdering datert:
- Vedtak om individuelt tilrettelagt opplæring datert: Ressurs/ årstimer:
- IOP datert:

Evaluerings av mål i fag:

	Er i gang	På god vei	Mestrer
1.			
2.			
3.			
4.			

Utfyllende kommentarer til punktene over (Må fylles ut): Elevens utbytte av opplæringen.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Resultater på skolens interne kartlegginger høst/vår

høst	vår

Vurdering med karakter for første semester (de fagene det har vært gitt individuelt tilrettelegging i)

Fag	Karakter
Eksempelvis; Norsk muntlig	
Norsk skriftlig	

For andre semester (gi en kommentar på hvordan eleven ligger an i fagene):

* fastsetting av karakterene andre semester gjøres først i juni.

Er målene fortsatt relevante, eller er det behov for å justere dem?

•

Evaluering av prosessen:

	I liten grad	Delvis	I stor grad
1. Er eleven motivert for den individuelt tilrettelagte opplæringen/tiltaket			
2. Har valgte metoder fungert etter hensikten			
3. Har valgt materiell fungert som planlagt			
4. Blir tida utnyttet som planlagt (noter eventuelt bortfall av timer – årsaker til at timer ikke blir gjennomført)			
5. Har samarbeid med heimen fungert hensiktsmessig, blir lekser gjort			

Utfyllende kommentarer til punktene, evaluering av prosessen. (Må fylles ut):

1.

2.

3.

4.

5.

Konklusjon:**Ja****Nei**

Ut ifra evaluering anbefaler vi at den individuelt tilrettelagte opplæring/tiltaket fortsetter, med nødvendige justeringer i forhold til vanskegrad og metode/materiell.

Eleven ønsker at de tiltak som det har vært jobbet ut fra skal videreføres til neste skoleår. Dette ble avklart med eleven i samtale den XXXX

Foreldrenes vurdering og stemme inn i den helhetlige vurderingen vil det gis rom for i skolens samarbeidsmøte i andre semester/ våren.

Behov for andre tiltak:

•

Dato:

Underskrift:

Ansvarlig inspektør_____
Kontaktlærer_____
Spesialpedagog/ spesiallærer

Kilder:

Tønnessen, F. E., & Uppstad, P. H. (2014). Leseflyt. In K. Lundetræ & F. E. Tønnessen (Eds.), *Å lykkes med lesing* (pp. 172-183). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

[ADHD | udir.no](#)

[ADHD - Helsedirektoratet](#)

[Asperger syndrom: Håndbok - Informasjon og tips til lærere i grunnskolen | statped.no](#)

[Grunnskole - Skjema - PPDVL](#)

[Hjem - Dysleksi Norge](#)

[Lesesenteret | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](#)

[Matematikkompasset | statped.no](#)

[Meld. St. 6 \(2019–2020\) - regjeringen.no](#)

[Norsk interesseforening for stamming og løpsk tale \(NIFS\)](#)

[Om lesing | statped.no](#)

[Samarbeid og rutiner før henvisning \(statsforvalteren.no\)](#)

[Spesialpedagogiske fagområder \(udir.no\)](#)

[Statped | www.statped.no](#)

[Veileder for tilpasset opplæring og individuell tilrettelegging | udir.no.](#)